

Artemistől a rendi habitusig: egy kései Persius-allúzió

A győri Egyházmegyei Levéltár – Püspöki levéltár Miscellanea állagában megtalálható egy meglehetősen érdekes, Scitovszky János esztergomi érsek és Karner Antal győri püspök között lezajlott, 1854. első negyedében született levélváltás.¹ Az érsek témában kelt levelének apropóját az szolgáltatta, hogy az említett és az azt megelőző évben a győri egyházmegye területén fellépő paphiány következtében a győri szentszék a különböző szerzetesrendek tagjainak kápláni és adminisztrátori feladatokba történő bevonásával volt kénytelen biztosítani bizonyos plébániák lelkipozítási feladatainak elégséges ellátását. Ennek következtében rendelték ki január 25-én Lichtenecker Rudolfot, a móri kapucinus rendház házfőnökét is a sopronkülvárosi Szent Mihály plébánia kápláni, illetve a soproni rendes iskolák hitoktatási feladatainak ellátására.² A rend 1854. eleji gyűlésén azonban az érsek a kapucinus rendtársaktól arról értesült, hogy Lichtenecker a rendi konstitúció ellenében világi papi öltözetben, borotvált arccal végzi soproni szolgálatát.³ Minthogy a rendi szabályzat mind a habitust, mind a szakállviselést kötelező jelleggel előírta,⁴ püspöktársától azonnali tájékoztatást kér és vár afelől, mivel magyarázható a házfőnök rendi előírásokba ütköző megjelenése. Az érsek maga elvilágiasodásra, a konstitúció figyelmen kívül hagyására gyanakodott, amely esetben viszont kötelessége lenne állomáshelyéről a móri rendház falai közé visszarendelni őt. Amint azonban a válaszevlévből világossá válik, a rendi öltözéktől és a szakálltól való megválásnak gyakorlati okai voltak. A Sopron városába helyezett Lichtenecker ugyanis kifejezetten a püspök javaslatára változtatott megjelenésén, nehogy a soproniak előítélete folytán rendi habitusa és szakálla nevetség tárgyává tegye, aláásva ezzel papi tekintélyét. Így fogalmaz:

¹ Az ügyben kelt leveleket lásd a Függelékben.

² Győri Egyházmegyei Levéltár – Püspöki levéltár – Egyházmegyei Hatóság iratai – Miscellanea 1854 – No. 117.

³ Győri Egyházmegyei Levéltár – Püspöki levéltár – Egyházmegyei Hatóság iratai – Miscellanea 1854 – No. 327. (melléklet). Az irat kiállítója által feltüntetett iktatószám: No. 1067.

⁴ A rendi konstitúció a mai napig tartalmazza mindkét kitéltet (35,2) (https://www.ofmcap.org/images/docs/costituzioni/costituzioni_en.pdf).

Destinatio itaque hujus Religiosi ea quum sit, ut munus Catechetæ Normalium Scholarum Soproniensium stabili modo sortiat, pro illius saecularisatione agenda opportune agere in animum induxi. Ne autem ob habitum Capucini et barbam petulantibus, qui in classe cultiorum quoque non rari sunt, ludibrio sit, aut saltem ex praejudiciis multorum jam in ipso muneri sui aditu dispendium aliquod auctoritatis patiat, suasi illi ipse ego, ut barbam et habitum deponat, et vestem ecclesiasticam assumat, non suasurus nec admissurus, nisi novissem ingenium populi Soproniensis, omne, quod insolitum est, ex facili in ridiculum vertentis. Nihil autem religioni et bonis moribus perniciosius, quam corrosivum virus ludificationis.⁵

Mivel tehát ezen szerzetes odahelyezését az a szándék vezérelte, hogy a soproni rendes iskolák hitoktatójának feladatát állandó jelleggel betöltse, úgy határoztam, hogy világi papként történő szolgálatának megfelelően cselekszem. Hogy pedig a kapucinus öltözet és a szakáll miatt az arcátlanok részéről nehogy gúnyolódásnak legyen kitéve, akik a műveltebbek körében sem ritkák, vagy legalább hogy sokak előítélete folytán nehogy már feladata megkezdésekor valamely tekintélycsorbulást szenvedjen el, én magam javasoltam neki, hogy a szakálltól és a habitustól váljon meg és öltözzön világi reverendát: nem szándékoztam volna sem javasolni, sem pedig megengedni ezt, ha nem tudtam volna jól, hogy a soproni nép természete mindent, ami számára szokatlan, könnyedén nevetség tárgyává tesz. A vallásra és a jó erkölcsre nézve pedig semmi sem veszélyesebb, mint a nevetségessé válás felemészítő kórsága.

A terjedős válaszlevél ezen pontján, az idézett szövegrész második mondatában a rendi habitus és a szakáll említése kapcsán két szóra lehetünk figyelmesek, amelyek pozíciójuknak köszönhetően bizonyos hasonlóságot mutatnak az első századi szatíráköltő, Aulus Persius Flaccus 1. szatírájának 133. sorával.

inde uaporata lector mihi ferueat aure,
non hic, qui in crepidas Graiorum ludere gestit
sordidus et lusco qui possit dicere ‚lusce,‘
sese aliquem credens Italo quod honore supinus
fregerit heminas Arreti aedilis iniquas,
nec qui abaco numeros et secto in puluere metas
scit risisse uaffer, multum gaudere paratus
si cynico barbam petulans nonaria uellat.

(Pers. 1. 126–133)

⁵ Győri Egyházmegyei Levéltár – Püspöki levéltár – Egyházmegyei Hatóság iratai – Miscellanea 1854 – No. 327. 3–4. pag.

Őrajtuk finomult fülnek tessék csak a versem,
s annak nem, ki görög sarukon tréfál, s maga piszkos,
s képes a kancsált így csúfolni: „Te kancsi!”, de nagynak
tartja magát, mert rég – mint aedilis – Arretiumban
rettenetes göggel töretett szét pár hamis iccét;
s annak sem, ki a táblán lévő számon, a porba
írt gúlán nevet és tombol, ha a szajha szakállát
tépdesi egy cinikusnak.

(Muraközy Gyula fordítása)⁶

Paradox módon a párhuzam annál valószínűbbnek tűnik, minél felszínesebben szemléljük a sorokat. Amint ugyanis megpróbálnánk igazolni egy esetleges allúzió tudatosságát, máris komoly nehézségekkel találjuk magunkat szembe. A legnagyobb problémának kétségtávol az mutatkozik, hogy a két kiemelt szó, a *barbam petulans*, illetve *barbam petulantibus* csak első ránézésre tűnik egyazon szószerkezet két tagjának. Valójában azonban sem a levél, sem a szatíra szövegében nincs köztük szintagmatikus kapcsolat. Ráadásul a fenti levél *barbam* szava még csak nem is tárgyeset, csupán az *ob* praepositio miatt áll függő esetben. Akkor hát miért gondoljuk mégis azt, hogy a fenti soroknak a szóválasztás hasonlóságán túl bármi közük van egymáshoz, és a levélíró fejében – talán nem is tudatosan – a fenti Persius-sor motoszkálhatott?

Hogy erre választ kaphassunk, szükséges néhány pillantást vetnünk a levél kéziratára. Minthogy a levelet a győri szentszéki hivatal állította ki (fogalmazója pontos kilétére szignálás híján egyedül az íráskép nyújthat segítséget, azonosítása azonban mindeddig sikertelen volt), így a helyben maradt, általunk kézbe vehető példány a levél fogalmazványa, ami nagy szerencsénkre több támponttal is szolgál. Ha megnézzük a szóban forgó helyet, azt láthatjuk, hogy a levélíró eredetileg a *barbam* után kívánta leírni a *Capucini* szót, éppen ahogyan az előzetesen elvárható is volna, hiszen a rendi konstitúció kikötése éppen úgy vonatkozik mind a *habitus*-ra, mind a *barba*-ra. Nem valószínű ugyanis, hogy a soproniak között már maga a szakállviselés pusztá ténye idegenkedést váltott volna ki, de persze teljesen ez sem kizárható. Ennek ellenére módosította első változatát, áthúzta a szót eredeti helyén, hogy aztán előbbre, a *habitum* után szúrja be. Ezáltal pedig kétségtelenül rosszabbul formált mondatot kapott, ráadásul kirekesztette a *barba* szót a *Capucini* hatóköréből azáltal, hogy a birtokos jelzőt a *barba*-t a *habitus*-hoz kapcsoló *et* kötőszó elé szúrta be. Ennek eredményeképpen pedig olyan hatást ért el, mintha a *barba*-t nem konkrét értelemben, hanem egy-

⁶ PERSIUS és IUVENALIS (1977), *Szatírák* (ford. Muraközy Gyula). Budapest, Európa Könyvkiadó. (Az ókori irodalom kiskönyvtára.) 12.

fajta elvont jelentésben szerepeltetné az iménti helyen: mintha szimbolikusan a bölcsességre, a papi tekintélyre kívánta volna vonatkoztatni. (Persze amennyiben már maga a szakáll vagy a szakállviselő egyházfi is túllépte a soproniak ingerküszöbét, az természetesen ez utóbbi következtetést is eliminálja, azonban mint később látni fogjuk, az átvitt értelmű jelentést egyéb szempontok is támogatják.) A szöveg módosítását ezen elvont jelentés kidomborításán kívül – noha majd látni fogjuk, azzal összefüggésben – az is indokolhatta, hogy a levélíró valamiképpen jelentőséget tulajdonított a két szó egymás mellé kerülésének. Tudomásom szerint pedig e szavak az említett Persius-helyen kívül nem fordulnak elő egymás szomszédságában a latin irodalomban.

A levél piszkozata elárul nekünk még valamit. Talán csak figyelmetlenségről van szó, de ha jobban megnézzük a *petulans* melléknevet, felületesen olvasva, vagy a szó ismeretének és így jelentésének hiányában azt tapasztaljuk, – akár még önmagunkon is – hogy a persiusi szöveget hirtelen felidézve nem elhanyagolható hajlam mutatkozhat a szó participiumként történő nyelvi feldolgozására, hogy aztán mintegy a *peto* igéből származtatott igenévként, a *barbam* alakot belső tárgyának tekintve értelmezzük, talán a következőképpen: 'szakállra vágyódó, szakáll után vágyakozó v. kívánczó', tudniillik *nonaria*, 'utcalány'. És bár első feltételezésünk igaznak bizonyul, vagyis a szó történetesen valóban a *peto* igéből származtatható etimológiailag,⁷ utóbbi sejtésünkben már csalatkozunk. A szó jelentése ugyanis módosuláson ment keresztül, és így 'pajkost', más erkölcsi nézőpontból közelítve 'arcátlant' jelent. Így pedig a helyes értelmezés megtalálása érdekében kénytelenek vagyunk újból, tudatosabban nekirugaszkodni a mondat értelmezésének, ezúttal természetesen a *barbamot* a *vellat* tárgyaként olvasva. Ha mármost újra az iratra tekintünk, azt tapasztaljuk, hogy az *ob* praepositio utólagos betoldás, önkorrekción. A levélíró tehát valószínűleg valahogy hasonlóképpen, közvetlenül a készségi papírra vetést követően – hiszen a tinta és az íráskép minőségében nem mutatkozik eltérés – tudatosan is átolvasta és szükség esetén korigálta a szöveget. Nagy szerencse, hogy a fogalmazvány írásképén mindennek nyoma maradt, tájékoztatva bennünket a létrehozójában feltehetően lezajlott szellemi folyamatról.

Amennyiben tehát némi kiküszöbölhetetlen széksziszen túllépve lehetségesnek tartjuk az allúzió tényét, utána kell járnunk, hová is vezet mindez. A fenti motívum ugyanis további szöveghelyeket is bevon az értelmezésbe. Mielőtt azonban ezekre rátérnénk, szólnunk kell néhány szót arról, milyen gondolatok társulnak a szakáll megjelenéséhez a római satírában. A leg-tömörebben úgy foglalhatnánk össze, hogy alapjelentésén túl a szakáll mint

⁷ Alois WALDE, Johann Baptist HOFMANN (1954), *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*. 2. Band (M–Z). Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag. 297–298 (s. v. *peto*).

akcidentális tulajdonság megjelenése a verses szatíra műfajában döntően a sztoikus bölcsesség fogalmával áll összefüggésben. Ennél több azonban átfogóan nem állítható, hiszen e külső jegy lehet az istenek jellemzője, mint ahogyan Persiusnál a 2. szatíra 59. sorában, ahol az isteneket balgán, anyagi javakkal tisztelő és tőlük ezért más anyagiakat váró ostoba embert idézi, aki a nyiroktól mentes álmodó istenek szobrainak, különösen azok szakállának arannyal történő bevonására buzdít: *Nam fratres inter aenos, / somnia pituita qui purgatissima mittunt / praecipui sunt sitque illis aurea barba.* Ugyanígy szakáll jellemzi az ironia nélkül bölcsnek tartott embereket is, ahogyan azt Szókratész példája mutatja, akit a 4. szatíra első sorában *barbatus magister*ként nevez meg a költő, s ugyanez áll első idézetünk cinikusára is.⁸ Horatius még egyértelműbben a bölcs velejárájának tekinti, amikor szatírái 2. könyvének 3. darabjában így fogalmaz: *Sertinius [...] / solatus iussit sapientem pascere barbam* (Hor. s. 2. 3. 33, 35). De azok külsődleges jegyeként is felbukkan, akik visszatetszően és jobbra indokolatlanul, saját szellemi korlátoltságukat akaratlanul még inkább kidomborító módon magukat bölcsnek tulajdonítják. (Ez magától értetődő azon prózai okból kifolyólag, hogy senkinek sem lehet megtiltani a szakáll szükséges, de nem elégséges jegyének viselését.) Lucilius töredékei között nem találkozzunk ilyen részlettel. Hogy jelen vizsgálatunkban Iuvenalis némiképp háttérbe szorul, azzal magyarázható, hogy ő más szimbolikát tulajdonít a szakállnak. Egy helyütt nála is szakáll jellemzi a bölcsöket (Iuv. 14. 12) és kevésbé pozitív konnotációban a királyt (Iuv. 4. 103), de éppen így utolsó szatírájában az ősi rómaid is (Iuv. 16. 31–32), ám itt ez az ősiség is csupán az erkölcsök kevésbé tarthatatlan állapotára utal, amely állapot viszont – mint azt például 6. szatírája elején látjuk – szintén nem tudatos megfontolásból, hanem a civilizáció kezdetlegességéből fakad, és így nem is tekinthető erénynek: messze esik tehát a bölcs azon fogalmától, amelyet az előzőekben láttunk. Más helyeken a felnőtt létállapot természetes módon történő kifejezője (Iuv. 8. 166; 13. 56; 14. 216–217), akárcsak Horatius iménti szatírájának egy későbbi helyén (Hor. 2. 3. 249). Ám Iuvenalisnál még ez sem problémamentes, hiszen nála ebbe a korba lépve teljesedik ki a bűnös létállapot, ami az isteneket sem kíméli: elég csak az említett 6. szatíra elején olvasható helyre emlékeznünk, ahol arról olvasunk, hogy az első bűn, a házasságtörés is csak addig volt többé-kevésbé szégyellnivaló, míg Iuppiter szakállá ki nem serkent (6. 15–16). Nagyon távol vezetne tehát mindez mondandónk tárgyától.

⁸ A kettő közeli rokonságához álljon itt Iuvenalis szellemes kiszólása, miszerint a sztoikus és cinikus filozófust csupán csak az általuk viselt ruha különbözteti meg egymástól: *accipe quae contra valeat solacia ferre / et qui nec Cynicos nec Stoica dogmata legit / a Cynicis tunica distantia, non Epicurum / suspicit exigui laetum plantaribus horti* (Iuv. 13. 120–123).

Összességében elmondhatjuk, hogy nem önmagában a szakáll és a szakállviselés válik nevetség tárgyává a szatírák szövegeiben. Mivel pedig a szakálltépés motívuma – amint azt látni fogjuk – mindhárom csoportot, az istenekét is éppúgy veszélyezteti, zömében inkább szimbolikus, semmint valós fizikai tett okozta sérelemről van szó. Ezáltal pedig érthetővé válik, hogy bár a levél szövegében szó szerint nem jelenik meg a tépés aktusa, a soproniak vélelmezett verbális abúzsusa lényegében ekvivalens a római szatíra műfaji keretei között a bölcseskből pimaszságával csúfot üző, a velük szemben valós vagy szimbolikus szakálltépést elkövető szereplők magatartásával.

A fenti szövegrészletben Persius azt mondja, csak azok lelkesedjenek szatírájáért, akiket az ilyen olcsó humorforrás – egy cinikus utcalány általi kicsúfolása – nem késztet nevetésre. Ennek ellenére mégsem biztos, hogy komolyan is lehet venni kérését. Az említett motívum ugyanis horatiusi előképre vezethető vissza (Hor. s. 1. 3. 133–134), ahol az itteni példával ellentétben egy olyan kérlelhetetlen erkölcsösözön gúnyolódnak így a városban csavargó rabszolgagyerekek, aki egyszerűen képtelen súlyozni az emberi hibákat és gyengeségeket, minthogy minden vétket, kicsit és nagyot egyforma bűnnek tekint. Horatius tökéletes paródiáját adja a sztoikus bölcsességszermény gyarlóságában is elvakult hirdetőjének:

'[...] non nosti, quid pater' inquit
'Chrysippus dicat: sapiens crepidas sibi numquam
nec soleas fecit; sutor tamen est sapiens.' qui?
,ut quamvis tacet Hermogenes, cantor tamen atque
optimus est modulator; ut Alfenus vafer omni 130
abiecto instrumento artis clausaque taberna
sutor erat: sapiens operis sic optimus omnis
est opifex, solus sic rex.' vellunt tibi barbam
lascivi pueri, quos tu nisi fuste coerces,
urgeris turba circum te stante miserque 135
rumperis et latras, magnorum maxime regum.
(Hor. s. 1. 3. 126–136)

*Így szól sz erre te: „El ne felejtsd, hogy
Khrüszipposz mit mond: igenis, hogy suszter a bölcs, ha
nem varr is bocskort!” — Hogyhogy? — „Hát Hermogenész is
csöndbe lehet: ő lesz csak a legjobb énekes úgyis.
Alfenus, ha lehúzza rolóját, s elteszi árját,
attól még suszter marad. Épp így mestere minden
szakmának, ha nem is gyakorolja a bölcs: csakis ő, s nem
más a király!” — Rosszcsont kölykök hada tépi szakállad,*

*piszkálnak, s a bolondját járatják veled, és te
csak botodat rázod, vakkantgatsz, szétvet a méreg:
ó te, király, fényes fejedelme az emberi nemnek!*

(Körizs Imre fordítása)⁹

Fontos látnunk, hogy Horatius nem a sztoikus bölcs, hanem a magát bölcsnek beállító hipokrita paródiáját adja, aki már attól is indulatba jön, kilépve ezáltal az *apatheia* állapotából, ha pár utcagyerek meg akarja viccelni. A persiusi kritika így nem Horatius ellen irányul, ahogyan ezt némelyek alaptalanul vélelmezték,¹⁰ sokkal inkább az ostoba ember gondolkodó társával szembeni gúnyolódására vonatkozik, a „bakszagú centuriók” (Pers. 3. 77–78), a görög filozófusok darabjéért még egy *ast* is sajnáló Pulfeniusok (Pers. 5. 191) humora ellen irányul.

Van azonban Persius szatírái között egy másik szöveghely is, ahol immár kétségtelenül szimbolikus szakálltépésről olvashatunk. Ez a 2. szatíra 28. sorában hangzik el, amikor is a beszélő leteremti az istenekhez méltatlan kérésekkel imádkozó, a maga anyagi előnye érdekében mások halálát kívánó álszent örökségvadászt (a sorok alanya Iuppiter):

ignouisse putas quia, cum tonat, ocius ilex
sulpure discutitur sacro quam tuque domusque? 25
an quia non fibris ouium Ergennaque iubente
triste iaces lucis euitandumque bidental,
idcirco stolidam praebet tibi uellere barbam
Iuppiter?

(Pers. 2. 24–29)

*Azt hiszed, elnéző, mert – hogyha dörög – hamarabb vág
szent tüze tölgyet szét, mint tégedet és a lakásod?
Mert nem tette juhbél s Ergenna parancsa tilossá
s baljós helyé, hol ménkö vert téged, a berket,
azt hiszed így, Jupiter rángatni kínálja tenéked
balga szakállát?*

(Muraközy Gyula fordítása)¹¹

⁹ HORATIUS (2006), *Válogatott versek*. Budapest, Európa Könyvkiadó. (Európa Diákkönyvtár) 16.

¹⁰ Vö.: Walter KISSEL (ed.) (1990), *Aules Persius Flaccus: Satiren*. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag. 284–285. (ad loc.) 581. l.j.

¹¹ PERSIUS, IUVENALIS 1977:13–14.

A motívum itteni kétségtelenül átvitt értelme még inkább megvilágító erejű az általunk vizsgált levélrészlet vonatkozásában. A szakálltépés motívuma itt is valamilyen tekintéllyel rendelkező személy ellen irányuló méltatlan viselkedést szimbolizál. A horatiusi helyhez képest mindössze annyi a különbség, hogy ott az illető a saját megítélése szerint neki kijáró és ezért elvárt, de nem valós tekintélye csorbulásaként értelmezte a városi suhancok cselekedetét.

Mielőtt továbbmennénk, említést kell tennünk még valamiről. A püspöki levél fenti szöveghelyének fogalmazásmódja szoros rokonságot mutat egy 1598-ban elhangzott, kifejezetten a szakállviselés történeti áttekintésével foglalkozó wittenbergi értekezés 36 oldalas, nyomtatásban is megjelent szövegének egy részletével: *Fatui hominis ac Babae alicuius, stolidissimique hominis esse rati, barbam suam petulantibus ludibrio exponere vellentam; si non possis non effugere. Familiare Graecis quoque erat et Latinis, ut, illudere queis [=quibus] vellent, barbam illis vellicarent.*¹² A kötet megemlézése azért is különösen indokolt, mert a munkában más, vizsgálatunk tárgyát képező Persius-helyekre is történik utalás. A fenti mondattal azonos oldalon idézi a kötet a 2. szatíra iménti, Iuppiter szakállára vonatkozó másfél sorát, illetve Casaubon Persius-kommentárjának szintén a 2. szatíra egyik helyére vonatkozó, számunkra is releváns magyarázatát,¹³ valamint a 4. szatíra eleje is említésre kerül a szatíraszerző által a *kéznek* tulajdonított *maiestas* kapcsán (B1r)). Ezen párhuzamok alapján nem tűnik elképzelhetetlennek, hogy az adott kötet, vagy közvetett módon annak tartalma ismert lehetett a levél fogalmazója előtt is.

Végezetül a dolgozat címéhez hűen érdemes megemlítenünk még egy helyet, amely erőteljes rokonságot mutat ez utóbbi szövegrészlettel. Ez nem más, mint a legnagyobb hellénisztikus költő, Kallimakhosz hallatlanul kreatív himnuszai közül az Artemiszhez címzett harmadiknak egy jelenete. Amikor a himnusz elbeszélő részében a három-négyéves, testileg és szavai stilizáltságában még gyermek, agyafúrtságában és manipuláló hízelgésében már teljesen érett Artemisz, miközben apja ölében ülve elsorolja neki a hatalma alá venni kívánt vidékekről és személyekről szóló kívánságlistáját, egyre azon munkálkodik, hogy megragadja apja szakállát.

¹² Georgius Caspar Kirchmajerus, Caspar Daniel Morhifius (A kiadásnak nincs évszáma [s. d.], csak a beszéd megtartásának), *De maiestate juribusqve barbae*. Disserent in publico Praeses Georgius Caspar Kirchmajerus, [...] et respondens, Caspar Daniel Morhifius [...], Die 19. Martii, [...] Wittenbergae, Anno MDXCVIII. Wittenbergae, Typis Christiani Schrödterii, Acad. Typ. (s. d.). D3^v.

¹³ *Casaubonus docuit in Commentar. ad Pers. Satyr. 2. p. 194. Stoicis Philosophis quibusdam illudentes pueri ac petulantes vellicabant barbam;* (D3^v).

ὦς ἡ παῖς εἰποῦσα γενειάδος ἤθελε πατρὸς
ἄψασθαι, πολλὰς δὲ μάτην ἔτανύσσατο χεῖρας,
μέχρις ἵνα ψαύσειε.

(Kallim. *h.* 3. 26–28.)

*Így szólt a leány és meg akarta érinteni apja szakállát, ám többször hiába
nyújtotta ki kezét utána, hogy elérje.*

(Adorjáni Zsolt fordítása)¹⁴

Lánya korábbi kívánságaival szemben Zeusz ebben már cseppet sem engedékeny, amelyre talán az eddigiek is kielégítő magyarázattal szolgálnak. Mindenesetre jól jellemzi a kallimakhoszi himnusz humorát, hogy egy jele-nettel később, amikor Artemisz immár kíséreeivel megérkezik Lipara vagy korábbi nevén Meligunisz szigetére, hogy a küklópszokkal íjat készíttessen magának, a költő feleleveníti a gyermek Artemisz bátorságát, aki a többi, az egyszemű óriások pusztá látványától is reszkető és így velük rémisztgetett kisgyerekekkel ellentétben már hároméves korában sem ijedt meg azoktól, sőt, amikor anyja Brontész ölébe ültette, a kis istennő kezével megragadta annak dús mellszőrzetét és egy nagy csomót kitépett belőle, amely helyen azóta is csupasz folt látszik a küklópsz mellkasán. Joggal ügyelhetett tehát Zeusz, hogy leányának kívánt birtokain és egyéb óhajain túl szakálla iránti törekvése ne teljedhessék be.

Ha ezek után már igazán könnyedre véve a szót, az irodalmi játék kedvéért eljátszunk a gondolattal, hogy Szent Ágoston nyomán a keresztény szerzetest mint a sztoikus bölcs szellemi örökösét, egy Istentől eredő, s így az elődje által megérthetőnél nagyobb igazság birtokosát képzeljük magunk elé,¹⁵ a szövegek közötti párhuzam nem is lehetne teljesebb. Akár tudatos szaválasztásról volt tehát szó, akár nem, a párhuzam továbbgondolása gazdag többletjelentést ad a levélíró sorainak.

Az esztergomi érsek számára azonban a soproniak társadalmi beidegződései nem mutatkoztak elégséges indoknak a rendi szabályok felfüggesztésére. Újabb levelében ragaszkodott hozzá, hogy Lichtenecker a rendházba történő visszatérés terhe mellett tartsa magát rendje előírásaihoz.¹⁶ Ennek folytán kompromisszumos megoldás született: Lichtenecker elhagyta Sopront és másik szolgálati helyre került: az 1854. március 14-én kelt püspöki

¹⁴ A fordítás szövege az alábbi cikkből származik: ADORJÁNI Zsolt (2017), Istennőcske az ölben. Gondolatok Kallimachos Artemis-himnuszához. In NAGY Noémi, TÓBI István (szerk.), *XIII. Pro Scientia Aranyérmesek Konferenciája, 2016. november 17-19.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar. 22–28. 24.

¹⁵ Vö. August. *C.D.* 8. 9–10.

¹⁶ Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Miscellanea 1854 – No. 386. (melléklet). A irat kiállítója által feltüntetett iktatószám: No. 1224.

levél már arról számol be az érseknek, hogy helyet cserélve paptársával, Troján Józseffel, a jövőben a Tatabányához közel eső kecskédi plébánia lelki adminisztrátoraként teljesít szolgálatot.¹⁷ Így, akárcsak a világi papi megjelenés melletti érvek, végül a sorok között esetleg megbúvó persiusi áthallás is hatás nélkül maradt.

Függelék¹⁸

Az lentebb közölt XIX. századi levelek átírása az alábbi kiadási elveket követi:

a) Minthogy az iménti levelek – kettő kivételével – a kiállítóhelyen megőrződött pizkozati példányuk alapján kerültek átírásra, a kiadásban nem jelöltük a fogalmazás során, azonos időben eszközölt betoldásokat és törléseket, hiszen ezek a keletkezési folyamat természetes velejárói.

b) A korra jellemző túlbujjázó nagy kezdőbetű-használatot csak azokban az esetekben tartottuk meg, ahol ez – személyek és intézmények esetében – udvariassági szempontokkal indokolható volt (eredetileg kis kezdőbetűt nem módosítottunk nagyra).

c) A korabeli gyakorlatra való tekintettel megtartottuk a mássalhangzóként realizálódó 'i' félhangzók 'j' alakban történő írását. Szintén eredeti alakjukban maradtak a hibásnak nem minősülő, ám a standardtól eltérő szóalakok, utánuk azonban szögletes zárójelben álló felkiáltójellel, jelezve, hogy nem gépelési hibákról van szó.

d) Az iratokban rövidítve szereplő alakokat kerek zárójelben feloldva közöltük. Ez alól kivételt képez a PP. (=patres) rövidítés, amelynek esetében a többes szám jelölésére szolgáló betűkettőzést feloldáskor visszaadni nem lehet. Ugyanígy jelöletlenül került feloldásra az előlapon az irat bemutatása időpontjának jelölésére szolgáló ps. (=praesentatum) rövidítés.

e) A szövegekben nem jelöltük azon szavak (pl. praepositíóknak jelölt szavakkal történő) egybeírását, amelyekért minden bizonnyal a fogalmazványok esetében természetes gyors tollmozgás volt a felelős.

f) A többoldalas levelek esetében az alsó margó jobb oldalán található őrszavak nem kerültek feltüntetésre.

¹⁷ Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Miscellanea 1854 – No. 386.

¹⁸ Jelen függelék a tanulmányban vizsgált 1854. év első negyedében, Lichtenecker Rudolf ügyében keletkezett levelek szövegét tartalmazza.

1.¹⁹

Plurimum R(everende) P(ater) Guardiane!

Adjunctis dioecesis meae ita secum ferentibus Paternitatem Vestram in parochia l(iberae) r(egiae)que civitatis Soproniensis exterioris subsidiarium cooperatorem et catechetam penes s(uae) ordinariae jurisdictionis exercitium hisce constituo nullusve dubito, quod Paternitas Vestra pro singulari illa quam in eodem²⁰ loco fiducia in explendis muneris hujus partibus laudabili sedulitate et pastoralis zelo justae meae expectationi omnino satisfactura sit.²¹

In reliquo

Jaurini, die 25^a Jan. 854.

Plurimum R(everendo) P(atri) Rudolpho Lichtenecker ex Ord(ine) Capucinatorum Conventus Moorensis²² Guardiano.

1a.²³

Reverendissime domine Canonice etc.

Quum individuorum ad curam animarum disponendorum defectu laborem, exhibitorem harum, P(atrem) Rudolphum Lichtenecker ex ordine Capucinatorum Sacerdotem Reverendissimae D(ominationi) Vestrae in qualitate subsidiarii cooperantis et catechetae adjunctum esse hisce significando eundem fraternae benevolentiae, me vero piis ad aram precibus commendans sincera cum propensione maneo.

Jaurini, die 25ª Jan. 854.

Reverendissimo domino Francisco Rách Canonico, Vicearchidiacono ac Parocho Soproniensi.

2.²⁴

Illustrissime ac Reverendissime Domine Episcopo!

Ab Ordinis Capucinatorum Patribus pro conferentiis isthic congregatis intellexi P(atrem) Rudolphum Lichtenecker, ejusdem religiosae familiae alumnum et antehac Moorensium Guardianum ad Soproniensem capellanarem stationem adplicitum esse. Retulerunt simul, quod idem P(ater) Rudolphus conditionis[!] suae legumque ecclesiasticarum adeo semet exhibeat immemorem, ut deposito habitu vestem secularis[!] cleri deferre non vereatur. Eapropter Illustritatem Vestram fraterne requiro,

¹⁹ Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Miscellanea 1854 – No. 117.

²⁰ Az iratban szereplő alak inkább 'eadem'-nek olvasható.

²¹ A levél szövege mellett püspöki ellenjegyzés.

²² A kéziratban: Mooresnis.

²³ Azonos fogalmazványon szereplő, az illetékes plébánosnak címzett levél, amelyben értesítik arról, hogy a levél vivője új káplánja is egyben.

²⁴ Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Miscellanea 1854 – No. 327. (melléklet). Az irat kiállítója által feltüntetett iktatószám: No. 1067.

ut saepedictum Patrem, cujus quidem secularisatio[!] absque praevio meo ceu Apostolici Visitoris indultu obtentoque a me testimonio perfici licite haud poterit, ad immediate reassumendam Ordinis sui vestem totamque exteriorem formam inviari, et me de dispositionum suarum effectu edocere dignetur, ut nefors contrariantem auctoritate mihi collata compescere et in casu necessitatis ad monasterium recludi facere possim.

Qui in reliquo aestimatissimis affectibus commendatus singulari cum cultu persisto. Strigonii, die 22^a Februarii 1854.

Illustritatis Vestrae obligatissimus servus, Joannes Card(inalis) Archiepiscopus, primas, Illustrissimo Domino Episcopo Jaurinensi.²⁵

3.²⁶

Eminentissime ac Reverendissime Domine Cardinalis, Princeps, Archiepiscope et Regni Primas, Domine Benignissime!

Medio benignarum litterarum die 22do Febr(uarii) a(nni) c(urrentis) No. 1067. mandare dignatur Eminentia Vestra, ut P(atrem) Rudolphum Lichtenecker Ord(inis) Capucinatorum sacerdotem, professum et antehac Moorensem Guardianum ad cooperaturam Soproniensem per me nuper adplicitum ad immediate reassumendam Ordinis sui vestem totamque exteriorem formam adtineam.

Eminentissime Princeps! Religiosus hic, de quo agitur, operam, quam S(acra) Ecclesia desiderat, nec avida electione suscipit neque blandiente desidia respuit et habitum Ordinis sui non temere, verum me authore deposuit. Dignetur Eminentia Vestra benigne admittere, ut sumbsumpti[!] facti rationes reverenter et candide exponam. A memoria hominum in Dioecesi Jaurinensi tanta sacerdotum penuria non occurrebat, quantam ego nunc temporis experior; et defectus hic maxima ex parte in curatis²⁷ labii Germanici enatus est, ubi sex stationes capellanae actu vacant. Religiosae familiae quam ad curam animarum praestare valent auxiliarem operam, suppeditare equidem non difficultant, unde religiosi ex Conventu P(atrum) Carmelitarum Jaurinensi duo, ex Ordine Franciscanorum tres, unus denique ex Ordine Cisterciensium Abbatiae S(anctae) Crucensis vices capellanorum supplet; verum quae sit talis passim desultoriae suppletionis utilitas, Eminentia Vestra sapienter novit. Ita sane curis animarum meum graviter afficientibus occupato, superiore aestate ea mihi enata est perplexitas omnino inopportunitissima, quod unum e capellanis interioris parochiae Soproniensis indeserto(!) zelo abreptum iussu Alt(i) C(aesarei) R(egii) Gubernii protinus loco movere debuerim, quin aliud idoneum individuum ecclesiasti | cum continuo sufficere potuerim. Ea temporis intercapedine, quum capellani capitulares Sopronienses²⁸ simul catechetae fuerint normalium scholarum

²⁵ A hátlapon: No. 1067. | A Cardinale Regni Primate. | Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Antonio Karner Episcopo Iaurinensi | Ex off(ici)o | Iaurini | 327. | praesentatum die 25ta Febr(uarii) 854.

²⁶ Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Miscellanea 1854 – No. 327.

²⁷ Az iratban: curatiis.

²⁸ Az iratban: Soproniensis.

in novem classes dispestarum[!],²⁹ institutio religionaria scholasticae juventutis admodum adtenuata inveniebatur, ut adeo de stabili catecheta normalium scholarum providendi necessitas manifestissima et urgentissima evaserit, cui non sine negotio tandem subvenire potui, sed vero in proclivi video curas meas, quod ad catechetam normalium scholarum Soproniensium adtinet, haud in longum tempus levatas esse: nam Orphanotrophii Vossiani Soproniensis praefectus, catecheta insignis, quem nempe muneri catechetae normalium scholarum admovi, duobus capellanis capitularibus ei ad scholas Sanctimonialium Ursularum in subsidium additis, ob imbecilliolem valetudinem suam binis quotidie horis juventutem scholasticam instituere diu vix valebit. In hoc rerum situ dum anxie circumspicarem, unde et quomodo indigentis meis provisum pergam, suprafatus Religiosus P(ater) Rudolphus ab egregia et aedificabunda praedicandi verbi Divini zelo et catechisandi dexteritate mihi commendatus fuit; unde illum ad curam animarum in dioecesi mea applicari haud recusantem a P(atre) Vicario Provinciali Ordinis Capucinatorum ad dioecesim meam expetii et obtinui.

Destinatio itaque hujus Religiosi ea quum sit, ut munus catechetae normalium scholarum Soproniensium stabili modo sortiatur, pro illius | saecularisatione agenda opportune agere in animum induxi. **Ne autem ob habitum Capucini et barbam petulantibus, qui in classe cultiorum quoque non rari sunt, ludibrio sit,** aut saltem ex praejudiciis multorum jam in ipso munere sui aditu dispendium aliquod auctoritatis patiat, suasi illi ipse ego, ut barbam et habitum deponat et vestem ecclesiasticam assumat, non suasurus nec admissurus, nisi novissem ingenium populi Soproniensis omne, quod insolitum est, ex facili in ridiculum vertentis. Nihil autem religioni et bonis moribus perniciosius, quam corrosivum virus ludificationis.

His reverenter ac sincere relatis ad preces me convertito, quas dioecesis meae ineluctabilis necessitas adhibere imperat. Deum testor, quod P(atrem) Rudolphum, si ejus operam dioecesi meae minus necessariam invenirem, ad Conventum suum absque mora remissurus forem: nunc vero urget penuria sacerdotum, quatenus Eminentiam Vestram impensissimis orem precibus, ut curas et perplexitatem meam – sollicitudines episcopi – benigne considerare et hinc, ut ad S(anctam) Sedem Apostolicam fine impetrandae saecularisationis totiesfati P(atris) Rudolphi recurrere possim, autoritate ac potestate Visitoris Apostolici indulgere atque necessarias testimoniales et dimissorias litteras benigne elargiri dignetur. In reliquo Benignitati et Alto Eminentiae Vestrae patrocinio me et dioecesim meam sacerdotum defectu laborantem humillime devovens profunda in veneratione persisto:

Eminentiae Vestrae humillimus obsequens servus.

Jaurini, die 28va Febr. 854.

²⁹ Értsd: dispestarum.

4.³⁰

Illustrissime ac Reverendissime Domine Episcopo!

Quamvis mihi nihil evenire posset magis gratum atque acceptum, quam desideriiis aestimatissimis Illustritatis Vestrae prae modulo meo satisfacere et ad tollendum, quem ipse quoque graviter sentio, presbyterorum curam animarum gerentium defectum, quantum possum, conferre: quominus tamen relate ad P(atrem) Rudolphum Lichtenecker, sive ipse recursum pro secularisatione[!] Romam promovere, sive per Illustritatem Vestram adornandum testimonio votoque meo comitari queam, Visitationis Apostolicae munere et destinatione prohibeo. Non enim, qui a S(ancta) Sede ad restaurandos ordines religiosos missus sum, ante perfectum renovationis opus in id, ut optima quaeque individua ordinibus suis eripiantur, consentire valeo. Romae etiam eadem agendi ratio observari videtur, cum nuper dierum a S(acra) Congregatione Episcoporum et Regularium causa cujuspiam religiosi Ordinis Praedicatorum S(ancti) Dominici secularisationem[!] expetentis, ad me qua Visitatorem inviata sit ea cum indicatione, quod ante consummatum Visitationis opus de secularisatione[!] agi nequeat.

Cum nihilominus gratum animum meum erga Illustritatem Vestram, cujus praeclaram et perutilem in hac ipsa Visitatione Apostolica cooperationem jam hucdum expertus sum et in futurum etiam requirere sustineo, omnimode testari cupiam: votis in eo propositis, ut P(ater) Rudolphus ultro quoque curae animarum adplicari valeat, lubens defero, una vero Illustritatem Vestram fraterne oro, quatenus saepedictum Patrem ad incunctanter recipiendum Ordinis sui habitum, a cujus gestatione nullo respectu humano, nulla majoris commodi ratione relevari potest, inviare, I imo serio adstringere dignetur, ne eum, nefors reluctantem absque mora monasterio recludere et canonicis poenis apostatas manentibus afficere necessiter. Quod si Illustritas Vestra existimaverit, hanc habitus et vestis religiosae receptionem absque offensa fidelium aut quocunque demum praepudicio perfici non posse: haud superest remedium aliud, quam ut P(ater) Rudolphus aut ad aliam stationem disponatur, aut ad clausuram remittatur, in cujus locum alium a Provinciali Vicario religiosum ad jussa Illustritatis Vestrae ultro disponendum esse existimo.

In reliquo aestimatissimis affectibus commendatus singulari cum cultu persisto. Strigonii, die 3^{ia} Martii 1854.

Illustritatis Vestrae obligatissimus servus, Joannes Card(inalis), Archiepiscopus, Primas, Illustrissimo Domino Episcopo Iaurinensi.³¹

³⁰ Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Miscellanea 1854 – No. 386. (melléklet). A irat kiállítója által feltüntetett iktatószám: No. 1224.

³¹ A hátlapon: No. 1224. | A Cardinale Regni Primate. | Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Antonio Karner, Episcopo Jaurinensi. | Ex off(ici)o | Iaurini | 386. | praesentatum die 8va Martii 854.

5.³²

Reverende Pater!

Ministerii sacri rationes urgenter postulant, ut operam Praetitulatae Paternitatis Vestrae illuc destinem, ubi per rerum adjuncta opportunior evadet. Quare Praetitulatam Paternitatem Vestram eo hisce invio, ut perceptis praesentibus res suas mox componere et quoocyus[!] isthuc Jaurinum venire conetur, ut provinciam administrandae in spiritualibus parochiae indilate adire valeat.

In reliquo [...] dum titulo viatici 20 f(loreos) m(onetae) c(ommunis) suppedito.

Jaurini, die 9na Martii 854.

R(everendo) P(atri) Rudolpho Lichteneker Parochiae l(iberae) r(egiae)que civitatis Soproniensis exter(ioris) subsidiario cooperatori. Sopronii.

5a.³³

Reverendissime Domine Praeposite, Canonice, Vicearchidiacone et Paroche in Christo frater sincere dilecte!

Ex rationibus restaurationis Ordinis religiosi P(atrum) Capucinorum per suam Eminentiam Dominum Cardinalem Principem Primatem nuperrime mihi intimatis et motivo opportunioris subsidiariae operae desideratur, ut P(ater) Rudolphus Lichteneker ante perfectum generalis visitationis opus loco a Conventu Ordinis sui non admodum dissito ad curam animarum adhibentur. Inde est, quod modofactum Religiosum administrandae in spiritualibus parochiae Ketskédiensis admovere, actuaalem autem administratorem R(everendum) Josephum Troján ad cooperaturam Soproniensem transponere necessiter. Quam praeattacta ex ratione intervenientem mutationem dum Reverendissimae D(ominationis) Vestrae hisce notam reddo, stationemque suam mox aditurum capellanum Ejusdem fraternae benevolentiae, me vero piis ad aram suffragiis commendo et sincera cum perpensione maneo:

Reverendissimo Domino Franc(isco) Sal(esio) Rach Praepos(ito), Canon(ico) etc. Sopron(ii).

5b.³⁴

Reverende Domine Administrator!

Praesentium serie Dilectionem Tuam a munere administrandae in spiritualibus parochiae Ketskédiensis relevo, et ad cooperaturam parochiae l(iberae) r(egiae)que civitatis exterioris Soproniensis cum eo transpono, ut quo ocyus licuerit, hanc stationem adire conetur.

Subsidium titulo viatici Dilectio Tua isthic Jaurini e manibus meis perceptura erit.

³² Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Miscellanea 1854 – No. 369.

³³ Azonos iraton szereplő levélfogalmazvány.

³⁴ Azonos iraton szereplő levélfogalmazvány.

In reliquo³⁵

Jaurini, die 9na Martii 854.

R(everendo) Domino Josepho Troján parochiae Ketskéd in spiritualibus Administratori.

6.³⁶

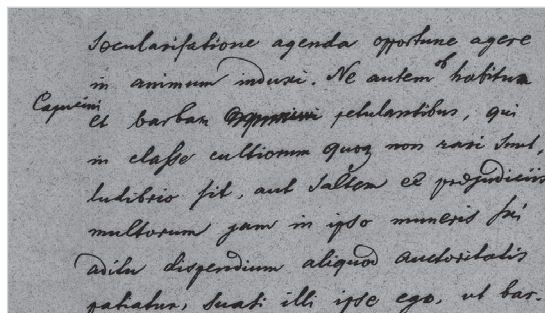
Eminentissime ac Reverendissime Domine Cardinalis, Princeps, Primas et Archiepiscopo, Domine Benignissime!

P(ater) Rudolphus Lichtenecker benigno Eminentiae Vestrae mandato religiosa obedientia promptissime parere eo minus haesitat, quod non fastidio Ordinis sui religiosi, cui adscriptus est, sed ex rationibus, quas Eminentiae Vestrae nuper demisse remonstrare sustinui, me suadente habitum religiosum cum veste clericali commutaverit. Animo itaque, ut virum religiosum decet, paratissimo praefatus S(acri) Ordinis Capucinorum sacerdos habitum Ordinis sui actutum reassumpsit, et Sopronio ad parochiam Ketskédiensem vadit, quam in spiritualibus administrandam illi detuli. Quod ad altam Eminentiae Vestrae notitiam reverenter una ac obsequiosissime perferens me benignitati et altis Ejusdem Eminentiae Vestrae gratiis humillime devoteo et profunda in veneratione persisto:

Eminentiae Vestrae humillimus obsequentissimus servus.

Jaurini, die 14ta Martii 854.

Suae Eminentiae Cardinali, Principi, Primati Regni.

Győri Egyházmegyei Levéltár – Püspöki levéltár – Egyházmegyei Hatóság iratai
– Miscellanea 1854 – No. 327. (4. pagina 1–8. sor.)

³⁵ Mellette más kéztől származó megjegyzés: 20 fl(ore)ni c(ommunis) m(onetae) resoluti.

³⁶ Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Miscellanea 1854 – No. 386.